

Słownik terminów

Arbeitsamt – Urząd Pracy.

Gestapo (niem. Geheime Staatspolizei) – tajna policja polityczna w III Rzeszy.

Judenrat zob. Rada Żydowska

Jüdischer Ordnungsdienst zob. Żydowska Służba Porządkowa

Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników (niem. Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP) – partia sprawująca od 1933 r. władzę w Niemczech, a po wybuchu wojny również na terenach okupowanych i włączonych do Rzeszy. Na czele partii stał kanclerz III Rzeszy Adolf Hitler.

Ośrodki zagłady – tworzone przez Niemcy nazistowskie obozy, które służyły masowemu mordowaniu ludzi (zasadniczo Żydów, w mniejszym stopniu Romów i innych narodowości) przez duszenie w komorach gazowych. Pierwszy ośrodek zaczął funkcjonować w grudniu 1941 r. w Chełmnie nad Nerem (Kulmhof am Nehr), gdzie mordowano ludzi przy użyciu spalin samochodowych. Kolejne mieściły się w Bełżcu, Sobiborze, Treblince, na Majdanku i w Oświęcimiu-Brzezince (Auschwitz-Birkenau).

Rada Żydowska (niem. Judenrat) – organ administracji społeczności żydowskiej wprowadzony przez Niemców na początku okupacji. Do jego obowiązków należał nadzór nad wypełnianiem rozporządzeń niemieckich na terenie getta, w tym dostarczanie robotników do prac przymusowych. Rady żydowskie odpowiedzialne były też za zapewnienie porządku w getcie, pomoc społeczną, szkolnictwo i opiekę zdrowotną. Swoje zadania Rada Żydowska wypełniała przy pomocy bardzo rozbudowanej administracji, podlegała jej również Żydowska Służba Porządkowa. Dla wielu mieszkańców getta Judenrat był symbolem niemieckiej okupacji, ale w jego skład wchodził też działacze, którzy w ramach ograniczeń hitlerowskich starali się prowadzić jak najefektywniejszą politykę społeczną.

Reichsdeutsch – osoba, która w chwili wybuchu wojny mieszkała na terytorium Rzeszy, bez względu na narodowość.

Selbstschutz (Selbschutz) (niem. samoobrona) – niemiecka formacja policyjna o charakterze pomocniczym, tworzona często na zajętych przez III Rzeszę ziemiach polskich i rekrutująca się m.in. z volksdeutsche.

SS (Die Schutzstaffel der NSDAP, niem. Sztafety Ochronne NSDAP) – powołane w 1925 r.

bojówki NSDAP, początkowo elitarne, stworzone przez Adolfa Hitlera jako przeciwwaga dla SA. Oddziały SS zatrudniano do przeprowadzania deportacji z gett do ośrodków zagłady. Tworzyły również załogi obozów koncentracyjnych i ośrodków zagłady.

Szturmiści – członkowie Oddziałów Szturmowych NSDAP (niem. Die Sturmabteilungen der NSDAP, SA), utworzonych w 1920 r. bojówek, przekształconych następnie w oddziały organizacji wojskowej NSDAP. Wydaje się, że „szturmiści”, o których mówią autorzy dokumentów, raczej należeli do formacji Selbstschutz (zob. hasło wyżej).

Umschlagplatz (niem. plac przeładunkowy), bocznicą kolejową i magazyny u zbiegu ulic Stawki i Dzikiej w Warszawie, gdzie odbywała się wymiana handlowa między gettem a stroną aryjską. W okresie wielkiej akcji latem 1942 r. mieszkańcy getta warszawskiego byli tam gromadzeni przed deportacją do ośrodka zagłady w Treblince.

Volksdeutsch (od niem. Volksdeutscher, etniczny Niemiec) – w czasie II wojny światowej określenie osób, które mieszkaly poza terytorium Rzeszy i podpisały niemiecką listę narodowościową – volkslistę.

Żydowska Służba Porządkowa (niem. Jüdischer Ordnungsdienst), zwana też policją żydowską – organizacja tworzona w gettach na okupowanych ziemiach polskich, oficjalnie podporządkowana radom żydowskim, faktycznie zaś władzom niemieckim. Do jej zadań należało pełnienie służby przy bramach getta, egzekwowanie przymusu pracy, uczestniczenie w działalności przeciwepidemicznej. W wielu przypadkach jej działalność była bardzo źle oceniana, szczególnie za rolę odgrywaną podczas deportacji oraz za posłuszne wykonywanie rozkazów władzy niemieckiej. W pierwszym okresie wielkiej akcji deportacyjnej latem 1942 r. policja żydowska eskortowała miesz-

kańców getta warszawskiego na Umschlagplatz. W Warszawie Służba Porządkowa stała się synonimem korupcji i nadużyć władzy, choć w jej działalność, szczególnie w pierwszym okresie, zaangażowana była pewna liczba przedwojennych działaczy społecznych i osób o dużym autorytecie moralnym.

Słownik terminów związanych ze świętami i obrzędami żydowskimi

Bet ha-midrash (hebr. dom nauki) – budynek przeznaczony do modlitwy i lektury pism religijnych.

Chupa – w tradycji żydowskiej baldachim, pod którym zawierany jest związek małżeński. Oblubienica jest prowadzona pod chupę przez matkę i przyszlą teściową; oblubieniec – przez ojca i przyszłego teścia.

Dajan – wybierany przez gminę sędzia sądu żydowskiego (trybunału religijnego).

Erew Jom Kipur – przeddzień święta Jom Kipur, odmawia się wówczas w synagodze modlitwę Kol Nidre (zob. hasło dalej).

Haman – biblijna postać z Księgi Estery, dostojnik na dworze króla Persji Achaszwerosza. Za jego poduszczeniem król miał wytracić wszystkich Żydów w Suzie, uratowali ich jednak żona Achaszwerosza Estera oraz jej wuj Mordechaj, a Haman został zgładzony. Na pamiątkę tego wydarzenia Żydzi obchodzą co roku święto Purim 14. dnia miesiąca adar.

Jom Kipur (hebr. Dzień Pojednania, Pokuty, Sądny Dzień) – najstarsze z żydowskich świąt, przypada 10. dnia miesiąca tiszri (wrzesień/październik), kończy dziesięciodniowy okres pokuty, czyli Jamim Noraim (hebr. straszne dni). W tym czasie dokonuje się rachunku sumienia, odmawia modlitwy pokutne, jedna z bliźnimi i wybacza doznane krzywdy. Częścią liturgii święta jest Izkor, czyli modlitwa za

zmarłych, oraz publiczne wyznanie grzechów. Obowiązuje ścisły post i zakaz jakiegokolwiek pracy. Święto kończy uroczyste dęcie w róg barani (szofar).

Kadisz – jedna z najstarszych i najważniejszych modlitw w judaizmie. Modlitwa w języku aramejskim, chwaląca Boga, Jego wielkość i świętość. Jest kilka rodzajów kadiszu, m.in. żałobny, który odmawia się w imieniu zmarłego. Odmawia go syn lub najbliższy krewny zmarłego w obecności dziesięciu mężczyzn (minjan).

Kidusz ha-Szem (hebr. uświęcenie Imienia [Bożego]) – pojęcie oznaczające akt męczeństwa religijnego.

Kol Nidre (hebr. wszystkie śluby) – modlitwa odmawiana w wigilię święta Jom Kipur, unieważniająca przyrzeczenia i śluby zawarte wobec Boga w ciągu upływającego roku, szczególnie te podjęte pochopnie lub pod przymusem.

Sidur – modlitewnik.

Szma Israel, Adonaj Elohejnu, Adonaj Echad (hebr. słuchaj, Izraelu) – „Słuchaj Izraelu, Wiekuisty Bóg, nasz Pan, Bóg Jedyny”. Są to początkowe słowa najważniejszej w judaizmie modlitwy – wyznania wiary w jednego Boga.

Szmona Esre (hebr. osiemnaście błogosławieństw) – modlitwa zwana także Amida, jedna z dwóch głównych (obok Szma Israel) modlitw w judaizmie. Przed rozpoczęciem Szmona Esre występuje się trzy kroki do przodu, a po zakończeniu cofa się.

Szochet – osoba dokonująca uboju rytualnego, rzeźnik.

Tefilin (filakterie) – niewielkie szkatułki (najczęściej skórzane) zawierające zwitki pergaminu z cytatami z Tory, używane przez mężczyzn przy modlitwie i przywiązywane rzemieniami do czoła i lewego ramienia.

Widuj – osobista spowiedź, czyli wyznanie win i grzechów czynione bezpośrednio Bogu w modlitwie skierowanej do Niego. Widuj odmawia się wielokrotnie w Jom Kipur. Judaizm zaleca też wyznanie grzechów w obliczu niebezpieczeństwa śmierci.